

Martin Luther

A gyülekezeti istentisztelet rendjéről (1523)¹

Az istentiszteletnek (Gottesdienst), amely ma általánosan szokásban van, keresztyén, tiszta eredete van, ahogyan az igehirdetői hivatalnak (Predigtamt) is. Ahogyan azonban a papi zsarnokok az igehirdetői hivatalt megrontották, ugyanúgy megrontották a képmutatók az istentiszteletet is. Amint az igehirdetői hivatalt nem eltörölni akarjuk, hanem megfelelő állapotába visszaállítani, úgy az sem áll szándékunkban, hogy megszüntessük az istentiszteletet, hanem azt ismét a megfelelő kerékvágásba akarjuk terelni.

Az istentiszteleten három nagy csorba esett. Az első az, hogy Isten igéjét (Gottes Wort) elhallgatták és a templomokban (Kirche) csak olvasás (lesen) és éneklés (singen) zajlott, ami a legnagyobb visszaélés.² A másik, hogy mivel Isten igéjét elhallgatták, helyét annyi keresztyénietlen mese és hazugság foglalta el a legendákban (Legende), az énekekben (Gesang) és a prédikációban (Predigt) egyaránt, hogy az szinte elborzasztó. A harmadik, hogy az istentiszteletet olyan szertartásként (Werk)³ végezték, amellyel Isten kegyelmét és az üdvösséget érdemelhették ki. Eközben a hit veszendőbe ment, és mindenki templomokra adományozott, alapítványokat tett, pap, szerzetes és apáca akart lenni.⁴

¹ Martin Luther a reformátori szellemben ünnepelt istentisztelet alapelveit a leisnigi gyülekezet kérésére foglalta írásba 1523-ban. Nem részletes istentiszteleti rendet állít össze, hanem az istentisztelet ünneplésének általános elveivel foglalkozik, amelyek közül a legfontosabb az a határozott felszólítás, hogy ne legyen istentisztelet igehirdetés nélkül. A jelen fordítás Luther műveinek összkiadása —, Von Ordnung Gottesdiensts in der Gemeinde“, in *Weimarer Ausgabe* (WA) (Luther műveinek weimari összkiadása) 12 (31) 35–37— alapján, Paulik János fordításának felhasználásával —D. Luther Márton művei, IV. kötet; Pozsony 1908. (56) 59–64. Sajtó alá rendezte Dr. Masznyik Endre— készült.

A fontosabb szavak, különösen a szakszavak német megfelelőit (a szövegben való megjelenésüktől függetlenül a névszókat vagy névszói szókapcsolatokat egyes számú alanyesetben, az igéket pedig főnévi igenévvel) zárójelben adjuk meg az első előfordulásuknál. Éppen ezért a szakszavak fordításában következetességre törekedtünk.

² Luther itt nyilvánvalóan arra gondol, hogy a misék latin nyelven hangzottak el, amelyeket ezért a templomba járók nagy része nem értett. Ezáltal az ilyen misék nem töltötték be —Luther által ismételt hangszúlyozott— eredeti feladatukat, akadályai voltak az evangélium hirdetésének.

³ A német terminus a latin *opus*nak felel meg ('mű').

⁴ A hit által való megigazulás klasszikus reformátori tanítása fogalmazódik meg Luther e mondatában. A reformáció vívmányának tekintett és gyakran emlegetett tanítás a XX. századi ökumenikus mozgalom és a katolikus–evangélikus párbeszéd egyik központi kérdésévé lett. E tanítás közösként való elfogadásának dokumentuma az 1999. október 31-én Augsburgban aláírt evangélikus–katolikus Közös Nyilatkozat a megigazulás tanításáról (*Az evangélikus—római katolikus „Közös Nyilatkozat a megigazulás tanításáról” és ünnepélyes aláírásának dokumentumai*; Evangélikus Sajtóosztály — Szent István Társulat, Budapest 2000).

Ahhoz, hogy ezeket a visszaéléseket megszüntessük, elsősorban azt kell tudnunk, hogy a keresztyén gyülekezet (Gemeine) soha ne gyülekezzék össze (zusammenkommen) úgy, hogy Isten igéjét ne hirdetnék (predigen) és ne imádkoznának (beten), még ha csak a legrövidebben is.⁵ Ahogyan a 101. zsoltár mondja: „Amikor összegyűlnek a királyok és a népek, hirdessék Isten nevét és dicsőségét!”⁶ Pál az 1Kor 14-ben pedig azt mondja, hogy a gyülekezetben profétálni (weissagen), tanítani (lehren) és buzdítani (ermahnen) kell.⁷ Ezért ahol Isten igéjét nem hirdetik, jobb, ha nem is énekelnek és nem is olvasnak, össze sem gyülekeznek.

A keresztyének között ugyanis az apostolok idejében az volt a szokás, és ennek még mindig így kellene lennie, hogy a hívek naponként hajnalban, négy vagy öt óraker egy órára összegyülekezzenek és olvastassanak maguknak tanulókkal, papokkal vagy bárkivel, ahogyan a hajnali istentiszteleten (Mette) ma is olvassák a lekción (Lektion). Ezt teheti egy vagy két ember, egy valaki a többiekkel, vagy egy kórus (Chor) a többiekkel,⁸ ahogyan a legjobban tetszik.

Ezután álljon elő a prédikátor (Prediger) vagy az, akit ezzel megbíztak, és magyarázza (auslegen) kissé ezt a lekción, hogy a többiek mind megértsék, tanuljanak belőle és buzdításukra szolgáljon. Ezt az első eljárást (Werk) Pál első Korintusi levelének 14. fejezetében⁹ „nyelveken szólásnak” (mit Zungen reden) nevezi, a másodikat „magyarázásnak” vagy „profétálásnak” és „ésszel vagy értelemmel való beszédnek”. És ahol ez nem történik meg, ott a lekción nem szolgál a gyülekezet épülésére, ahogyan eddig a kolostorokban (Kloster) és a káptalanokban (Stift) történt, ahol csak a falakat harsogtatták.

Ezt a lekción azonban az Ószövetségből kell venni, mégpedig úgy, hogy veszünk egy könyvet és abból egy vagy két fejezetet (Kapitel) vagy egy felet olvasunk, míg a végére nem érünk, majd egy másikat veszünk elő és így tovább, míg az egész Bibliát végig nem olvastuk. Ha valamit nem értünk, tovább kell olvasni és Istent dicsőíteni. Azért kell ezt tenni, hogy a keresztyének az Írás naponkénti tanulmányozása (Übung) által megértsék azt és jártasságot és tájékozottságot szerezzenek benne. Mert ezáltal váltak az emberek régen buzgó keresztyénekké, szüzekké és vértanúkká, s ezeké kell ma is válniuk.

Amikor pedig a lekción és a magyarázat (Auslegung) fél óra alatt vagy ennél hosszabban elhangzott, adjanak hálát közösen Istennek, dicsérik őt és imádkozzanak, hogy az ige gyümölcsöt teremjen stb. Ezután zsoltárok (Psalm), néhány jó responzórium (Responsorium) és antifóna (Antiphon) hangozzék el; röviden tehát, hogy mindez egy óra hosszát tartson, vagy amint jónak látják, mert nem szabad a lelkeket túlterhelni, nehogy belefáradjanak és megunják,

⁵ Az igehirdetés a reformátorok gondolkodásában az istentisztelet legfontosabb része, az evangéliumhirdetés legfontosabb eszköze. Ennek hangsúlyozása azért volt különösen lényeges, mert a csak latin nyelven mondott miséken az igehirdetésnek nem volt valódi tere és hatása.

⁶ Zsolt 101/102,23.

⁷ 1Kor 14,31.

⁸ Eszerint a zsolozsmahagyomány szerinti responzorikus formájú olvasás/éneklés megmaradt a lutheri istentiszteletben is.

⁹ 1Kor 14,6.

ahogyan eddig a kolostorokban és a káptalanokban magukat oktondi eljárásukkal megterhelték.

Este ismét ugyanígy gyülekezzenek össze öt vagy hat óraker. Itt újra az Ószövetségből vegyék sorra a könyveket, mégpedig a prófétákat (Propheten), ahogyan reggel Mózeset és a történeti könyveket (Historien). Mivel azonban az Újszövetség is könyv (Buch), az Ószövetséget reggelre hagyom, az Újat pedig estére, amikor az olvasás, magyarázat, dicséret (loben), éneklés és imádság ugyanúgy történjék, mint reggel, szintén egy óra hosszat. Hiszen mindent Isten igéje érdekében kell tenni, hogy az lendületbe jöjjön és a lelkeket fölemelje és felüdítse, hogy el ne lankadjanak.

Ha ebéd után is szeretnének ilyen összejöveteleket (Versammlung) tartani, azt szabad tetszésükre bízom.

Még ha az ilyen naponkénti istentiszteleteken nincs is jelen az egész gyülekezet (Versammlung), a papok és a tanulók —és főleg ők— mégis tartsák meg azokat, mert így bízhatunk abban, hogy jó prédikátorok és lelkipásztorok válnak belőlük. És arra kell őket buzdítani, hogy ezt maguktól, ne kényszerből vagy kelleetlenül, ne ideig- vagy örökkévaló jutalom reményében tegyék, hanem egyedül Isten dicsőségére és felebarátaik javára.

Vasárnap azonban az ilyen összejövetel —a kisebb csoport mindennapi öszszegyülekezésén (Versammeln) felül— az egész gyülekezet részvételével történjék,¹⁰ és ekkor, ahogyan eddig szokásban volt, misét (Mess) és vesperát (Vesper) énekeljenek úgy, hogy mindkét alkalommal hangozzék el prédikáció, reggel a megszokott evangéliumról (Evangelion), este az epistolákról (Epistel),¹¹ vagy a prédikátor válassza meg, hogy egy vagy két könyvet vesz elő, ahogyan azt leghasznosabbnak tartja.

Ha valaki ezután a szentséggel (Sakrament) kíván élni,¹² annak szolgáltassák ki azt. Az idő és a személy figyelembevételével ezt egymás között rendben is lehet intézni.¹³

A mindennapos miséket mindenestre el kell törölni, mert nem a mise, hanem az ige a lényeges.¹⁴ Ha néhányan mégis a vasárnapon kívül óhajtják a szentséget,

¹⁰ A vasárnapi istentiszteletnek az egész gyülekezet alkalmaként való értelmezése máig érvényes gyülekezetépítési alapelv. A különböző gyülekezeti csoportoknak a közös vasárnapi istentiszteleten való találkozása a gyülekezet egységét hangsúlyozza és teszi megélhetővé.

¹¹ Valószínűleg mindkettő az ógyházi perikópákra vonatkozik.

¹² Ha az istentisztelettel kapcsolatban szentségről (Sakrament) beszél, Luther a reformatori teológia szentségértelmezése alapján —amely a keresztséget és az úrvacsorát tartja számon szentségként— az úrvacsorára gondol.

¹³ Luther a Kiskáté (1529) előszavában az úrvacsorai gyakorlatról így szól: „Mivel már vége a pápa zsarnokságának, nem akarnak az emberek a szentséghez járulni és megvetik azt. Ösztökélésre van itt szükség, de mégis úgy, hogy senkit se kényszerítsünk a hitre vagy a szentséghez, ne is szabjunk törvényt, időt vagy helyet, hanem úgy prédikáljunk, hogy parancsunk nélkül maguktól igyekezzenek és szinte kényszerítenek minket, gyülekezeti lelkészeket arra, hogy a szentségeket kiszolgáltassuk.” (Konkordia könyv, az evangélikus egyház hitvallási iratai, II. kötet, 54 [21–22]) A cél tehát az, hogy az úrvacsoravétel ne kényszer legyen a hívők számára.

¹⁴ Itt a mindennapi igehallgatás fontosságára kerül a hangsúly.

akkor tartsanak misét, ahogyan az áhítat és az idő kívánja, mert ebben nem lehet sem törvényt, sem korlátot szabni.

A vasárnapi misék (Sonntagsmesse) és vesperák (-vesper) énekei maradjanak meg, mert nagyon jók és a Szentírásból vannak véve, de meg lehet őket rövidíteni vagy hosszabbítani. A naponkénti reggeli és esti énekek és zsoltárok kijelölése (stellen) a pap és a prédikátor tiszte (Amt): Ők rendeljenek (ordnen) minden reggelre egy-egy zsoltárt és egy odaillő responzóriumot vagy antifónát kollektával (Kollekte). Este ugyanígy a lekcio és a magyarázat után közösen kell olvasni és énekelni. A szentekről és a keresztről szóló antifónákat, responzóriumokat, kollektákat és legendákat egyelőre mellőzni kell (stille liegen), amíg meg nem tisztítjuk (fegen) őket, mert borzasztóan sok bennük a szemét (Unflat).

Az összes szent ünnepét (aller Heiligen Fest) el kellene törölni, de ahol jó keresztyén legenda található, azt vasárnap az evangélium után példaként fel lehet olvasni. Gyertyaszentelő Boldogasszony és Gyümölcstőlő Boldogasszony (das Fest Purificationis, Annunciationis Mariae) ünnepét azonban meghagyom; egy darabig meg kell hagyni Nagyboldogasszony (Assumptionis) és Kisboldogasszony (Nativitatis) ünnepét is, bár énekeik nem kifogástalanok. Keresztelő János ünnepe (Johannis Baptistä Fest) szintén kifogástalan. Az apostolok legendái közül egyik sem kifogástalan, kivéve Szent Pálét (S. Pauli), amelyet ezért vasárnapra lehet tenni, vagy, ha úgy tetszik, külön lehet ünnepelni.

Az egyéb teendők az idővel adódnak, ha arra kerül a sor. A lényeg azonban az legyen, hogy minden annak érdekében történjék, hogy az ige lendületbe jöjjön és ne váljék újra érthetetlen darálássá és üres szóbeszéddé (Lören und Tönen), ahogyan az eddig volt. Minden inkább elhanyagolható, mint az ige. És nincs más, amit jobban kellene szorgalmazni, mint az igét. Mert az igének kell lendületbe jönnie a keresztyének között, ezt tanúsítja az Írás, és Krisztus maga is mondja Lukács evangéliumában:¹⁵ „Egy dolog szükséges.” Mégpedig az, hogy Mária Krisztus lábához üljön és naponként hallgassa igéjét: ez az a jobbik rész, amelyet választani kell és amely soha el nem vétetik. Örök ige ez, minden másnak el kell múlnia, bármennyit dolgozik is Márta. Erre segítsen minket Isten! Ámen.

Fordította és a jegyzeteket készítette: Wagner Szilárd ev. teol. hallgató

¹⁵ Lk 10, 42.